

Sarefete:

J.

A SZABADSÁG SZÍNEVÁLTOZÁSAI

Ünnepi tanulmányok
Révész T. Mihály 80. születésnapjára

Szerkesztette:
Gosztonyi Gergely – Koltay András – Képes György

orac | KIADÓ

Baranyai Decsi bevezető tábláinak (*tabula isagogica*) lehetséges előképei és tudománytörténeti jelentősége

P. SZABÓ BÉLA

Az Ünnepekt, a kortársak által mindig is professzorként tisztelt, nagy tekintélyű és közkedvelt jogtörténész – mint köztudott – életének egy meghatározó szakaszában közel került az információáramlás és a tudásátadás, a média világához. Bár a kapcsolat nagyon távolinak tűnik a megélt ezredforduló és a 16. század „médiavilága” között, abban bizonyosak lehetünk, hogy az ismeretek medializálása, az élet különböző területeire vonatkozó információknak és tényeknek a valósághoz közelítő közvetítése, a tudás világának örök problémája volt és marad.

1. *Syntagma Decii*

Az alábbi rövid írás a 16. századi jogtudomány világába ad betekintést azáltal, hogy egy sajátos ismeretrendszerzési és -közvetítési technika – eddig nálunk talán kevesebb figyelmet kapó – megjelenését mutatja be a korabeli (nem túlságosan bőséges) magyarországi, illetve erdélyi jogi irodalom egy csaknem elfeledett, de az utóbbi időben nagyobb figyelmet kapó munkájában, Baranyai Decsi János (Johannes Decius Barovius) *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici* című, 1593-ban Kolozsváron nyomdába került könyvében.¹ Miután röviden vázoltam a munka keletkezéstörténetét és a hazai tudománytörténetben betöltött szerepét, a könyv azon részére szeretnék koncentrálni, amely eddig viszonylag kevés figyelmet kapott – az egyébként még mindig alapos tartalmi és összehasonlító elemzésre váró munka – vizsgálata során. Baranyai Decsi János ún. bevezető tábláinak (*tabula isagogica*) szerepét és jelentőségét kívánom röviden – a teljességre törekvés igénye nélkül – megvizsgálni, elhelyezve a szerző törekvéseit kora jogtudományának világában, elgondolkodva azon, honnan is vehette Baranyai Decsi az ötletet, hogy a római és a hazai jog összehasonlítását célzó munkájába egy terjedelmes „áttekintő” táblázatsorozatot illesszen. Kiegészítendő a *Syntagma* tudománytörténeti jelentőségével kapcsolatos eddigi Baranyai Decsi-irodalmat,² az említett táblák előtérbe állításának az

¹ Joannes DECIVS BAROVIVS: *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici, quatuor perspicuis quaestionum ac responsionum libris comprehensum*. Kolozsvár, Heltai, 1593. Vö. BORSA Gedeon et al. (szerk.): *Régi magyar nyomtatványok I. 1473-1600*. Budapest, Akadémiai, 1971, nr. 719., 611-612.

² János ZLINSZKY: Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn. In Franz HORAK - Wolfgang WALDSTEIN (szerk.): *Festgabe für Arnold Herdlitzka zu seinem 75. Geburtstag, dargebracht von seinen Schülern und Freunden*. München, W. Fink, 1972, 315-326.; János ZLINSZKY: Ein

a célja, hogy aláhúzzam: a szerző annak ellenére, hogy elsősorban történész és filosz volt, méltó helyet foglal el a magyar humanista jogtudók csekély számú táborában, mivel munkája éppen a legközvetlenebb kapcsolatot mutatja kora humanistának nevezett európai jogtudományi irányzataival.

Baranyai Decsi peregrinációjáról, küldetéséről és a *Syntagma* keletkezéstörténetéről az elmúlt fél évszázadban jelentősen gyarapodtak ismereteink. Ugyanakkor kiemelhető néhány olyan tény a munkával és a szerzőjével kapcsolatban, amelyek igazolják, hogy Baranyai Decsinek a peregrináció során alkalma volt a legmodernebb jogtudományi törekvések megismerésére. Ezt a korabeli, Werbőczy István utáni hazai jog tudományos feldolgozásának és a korabeli *ius imperialé*val való összehasonlításának igénye mellett az is igazolhatja, hogy a humanista jogtudomány korai rendszerező törekvéseinek is levonta bizonyos konzekvenciáit. E törekvések kontextusba helyezése érdekében a következőkben a *Syntagma*ra vonatkozó legfontosabb megállapításokat foglalom össze.

A 16. század végén Erdélyben uralkodó Báthoriak reneszánsz, humanista udvarában tevékenykedő, „padovai uraknak” nevezett, a politikai vezetést kézben tartó és az állami szakfeladatok ellátását végző világi értelmiségi elit tagjai nemcsak koruk erdélyi politikáját és az új erdélyi állam berendezkedését kívánták meghatározni, hanem a jövőre tekintettel nagy hangsúlyt helyeztek a következő nemzedék iskoláztatására és arra is, hogy – a Werbőczy *Tripartituma* alapján érvényesülő szokásjogi kereteket is figyelembe véve – egy, a kor szintjén modern jogrendszert teremtsenek. Ennek jegyében adtak megbízást a magyarországi származású Baranyai Decsi Jánosnak, hogy az egyik Bánffy fiút *famulus*ként elkísérje németföldi peregrinációjára, és amellett, hogy ott őt filozófiai és jogi alapismeretek elsajátításában segíti, nyercsen meg egy általa alkalmasnak tekintett külföldi jogtudóst az erdélyi magyar jognak az európai közös jog tételeivel való összevetésére, ezáltal modernizálására.³

Mivel Baranyai Decsi sem wittenbergi, sem strasbourgi tartózkodása alatt nem talált megfelelő vállalkozóra, annak ellenére, hogy szoros kapcsolatot ápolt az akkoriban a strasbourgi *semiuniversitas* humanista jogtanárával, a menekült hugenotta Dionysius

Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn. In János ZLINSZKY: *Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus* (szerk. Nadja EL BEHEIRI). Budapest, Pan, 2008, 335–349.; János ZLINSZKY: *Vita et opera Ioannis Decii Barovii. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, VII.* 1992, 207–214.; ZLINSZKY János: Baranyai Decsi Czimor János (1560?–1601?). In HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 41–50.; ZLINSZKY János: *A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Szent István Társulat, 2013, 245–252.; János ZLINSZKY: *Legal Studies and Works of János Baranyai Decsi. Acta Ethnographica Hungarica*, 2000/3–4., 327–336.; ZLINSZKY János: A magyar recepció kísérletek a 16–17. században. *Magyar Könyvszemle*, 2003/3., 327–329. E munkák alapján kijelenthető, hogy a magyar jog tudománytörténete számára Zlinszky fedezte fel (újra) az addig elsősorban csak humanista történészként számon tartott Baranyai Decsi Czimor Jánost.

³ „Évekkel ezelőtt felkértek hazájuk élén nagy hatáskörrel rendelkező bizonyos nemes urak, hogy adjam át hazai jogunkat bizonyos jogtudósoknak, vessék össze azt a *ius civilé*vel, mégpedig olyan célból, hogy Magyarország, amint közös hatalom alatt áll a német birodalommal, jogában is kapcsolódjék ahhoz” – idézi ZLINSZKY (1999) i. m. (2. l.) 45. Vö. SZABÓ András: *Johann Jacob Grynæus magyar kapcsolatai.* Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1989, 57.

Gothofredussal,⁴ maga volt kénytelen a jogi összefoglaló mű elkészítésének feladatát magára vállalni.⁵ A munka elvégzését azért tartotta fontosnak, mert miután tanítványa miatt a jogi stúdiumokban maga is elmélyedt, ráébredt arra, mennyire hézagosak, rendszertelenek és korszerűtlenek honi törvényeink.⁶ A munka jelentős részét már Strasbourgban elvégezte, ahol egyes magyar jogforrások is rendelkezésére állhattak, de azt csak Erdélyben fejezte be, amire abból következtethetünk, hogy a magyar jogi megoldások összefoglalásánál hivatkozott az akkor még csak kéziratok formájában létező *Quadripartitum*ra is, amelynek egy példányát megtalálhatta a fejedelmi udvarban.⁷

A végül egy évvel hazaérkezése után nyomda alá került könyvvel Baranyai Decsinek az volt a célja, hogy „a magyar jog egyenetlenségeit a római jog méltányosságával pótolja, hiányait annak bőségéből kiegészítse, zavarosságát rendszerességével kiküszöbölje, s bárbar darabos voltát eleganciával enyhítse és kisimítsa”.⁸ Ez azt jelentette, hogy a iustinianusi *Institutiók* rendszerében kívánta feldolgozni a *Tripartitumot* és a magyar törvényeket, a forrásokban jelentkező hézagokat pedig a római jog megfelelő szabályainak beillesztésével kísérelte meg kiküszöbölni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a *decretumok* és a *Tripartitum* teljes magánjogi anyagának, valamint a *Quadripartitum* számos rendelkezésének feldolgozása ellenére a könyv döntően római jogi szabályokat tartalmazott.

Bár Baranyai Decsi nem törvénykönyvnek, hanem tudományos munkának szánta a művét, remélte, hogy azt az igazságszolgáltatás során is figyelembe veszik majd. Segíteni akart egy egységes, olyan magánjog létrehozatalában, amelyben a nemesi intézmények harmóniában léteznek egymás mellett a polgáriasult rétegek érdekeit kifejező jogintézményekkel. A harmonizáció eszközét pedig a római jogban látta.⁹

A mintegy 900 oldalas *Syntagma* nagy alapossággal tárgyalja a korabeli európai magán- és büntetőjog jogintézményeit, párhuzamba állítva azokat a magyar jog egyes megoldásaival, sajátosságaival. A fejedelemnek szóló ajánlás (*Epsitula dedicatoria*) és az olvasóknak szóló bevezetés (*Prefatio ad lectorem*) után tárgymutató és forrásmegjelölés következik. Ezt követi egy 122 oldalas – külön duplaoldal-számozott – „táblázatos átnézet” (*Tabulae isagogicae, seu introductoriae, in syntagma sive corpus institutionum iuris impe-*

⁴ „Ezért a külső segítség elmaradása miatti reménytelenségtől kényszerítve megtettem magam, amit tanult férjaktól nem eszközölhettem ki, és részben Gothofredus úrtól, részben másoktól itt Strassburgban és Wittenbergben kapott segítség révén egy nagyon rövid, kérdésekből és válaszokból álló *Syntagma*-vá állítottam össze a birodalmi és a magyar jog intézményeit.” Baranyai Decsi 1592. február 5-én kelt Johann Jacob Grynaushoz írt levelét közli SZABÓ i. m. (3. lj.) 57–59. Zlinszky Gothofredus „közvetlen” irányítását feltételezi a munka derekas részének strasbourgi összeállítása során. ZLINSZKY (2013) i. m. (2. lj.) 348.

⁵ „[M]egvitattam Germánia és Gallia egyes kiváló jogtudósaival, nem lenne-e lehetséges, hogy a magyar jogintézményeket a rómaiakkal egy rendszerbe olvasszák. [...] Nem tudtam azonban ezt az óhajomat náluk keresztülvinni, akár azért, mert visszariadtak a terhes feladattól, akár mert fontosabb kutatásokat e mellékes és anyagi haszonnal nem kecsegtető munka elé helyeztek, így nem saját kedvem, hanem mások vonakodása vitt rá arra, hogy az arra alkalmasabbak által nem vállalt munkát magam végezzem el.” Idézi ZLINSZKY (1999) i. m. (2. lj.) 46. Vö. ZLINSZKY (2013) i. m. (2. lj.) 348.

⁶ ZLINSZKY (1999) i. m. (2. lj.) 45.

⁷ Uo. 45., 47–48.; ZLINSZKY (2013) i. m. (2. lj.) 348.; ZLINSZKY (2008) i. m. (2. lj.) 344.

⁸ DECUS i. m. (1. lj.) *Prefatio*.

⁹ Béla P. SZABÓ: Wissenschaftsgeschichtlicher Überblick. In Gábor MÁTHÉ (szerk.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, Dialóg Campus, 2017, 361.

realis et Ungarici), amely első ránézésre a jogintézmények közötti összefüggések bizonyos rendszerét kívánja ábrázolni. Az egyes jogintézmények, jogi megoldások részletes tárgyalására, kérdés-felelet (erotematikus) formában 620 oldalon négy részre osztva (*de personis, de rebus, de obligationibus, de actionibus*) kerül sor, s nemcsak az anyagi és az alaki magánjogot, hanem a büntetőjogot is tárgyalja több-kevesebb részletességgel (*Quatuor libri erotematici legum civilium ac Ungaricarum*). A művet egy regulagyűjtemény zárja (*Sex centuriae selectiorum juris regularum atque sententiarum*), amely Zlinszky János megállapítása szerint nem egyszerűen a *Digesta* és a kánonjogi *Liber Sextus* végén lévő regulák átvétele, hanem jóval szélesebb körből gyűjtött szabályok tematikus összeállítása.¹⁰

A forráshelyeket és az irodalmat lapszéli glosszák jelzik a szöveg mellett, és Baranyai Decsi teljesen a korabeli tudományos standardnak megfelelően adja meg azokat a forrásokat, amelyekből elveit merítette. Munkája közös jogi elveinek megfogalmazásához a 16. század legjelentősebb európai jogtudományi műveit hívta segítségül.¹¹ A magyar jog szabályait a *Tripartitum*ból, az Erdélyben akkoriban bizonyosan fellelhető *Quadripartitum* egy kéziratából és a néhány éve már nyomtatásban is elérhető *Corpus iuris Hungarici*ből vette.

Bár a *Syntagmát* az utókor meglehetősen kevésre értékelte,¹² az mégis megfelelt a szerző által kitűzött célnak: kimutatta, hogy a hazai szokás összeilleszthető lenne a közös joggal, és a kettő jól kiegészíthetné egymást.¹³ A hazai jog hiányosságainak *ius communé*-vel való kitöltése járható út lett volna már a 16. században is.¹⁴ A munka egy megtervezett, tehát politikai szándékú recepciós kísérlet volt, amely azonban mind külső, mind tartalmi okokból csak kevés visszhangra talált. Az összeállítás a politikai szándékok megváltozása miatt egyrészt megkésett, másrészt viszont – történeti léptékkal nézve – még túl korai volt.¹⁵ Mai tudásunk szerint Baranyai Decsi *Syntagmáját* a jogi humanizmusnak nevezett jogtudományi korszak¹⁶ egyik – európai mércével mérve is – figyelemre méltó hazai csúcsteljesítményeként értékelhetjük.

2. *Finis operis*

Az alábbiakban – az eddig felvázoltakon túl – további adalékkal kívánom aláhúzni Baranyai Decsi művének humanista jellegét, kapcsolódását ahhoz a nagy szellemi irányzathoz, amely a 16. és a 17. század európai jogtudományának egyik legerőteljesebb vonulataként jelentkezett és virágzott Nyugat-Európában. Nemcsak annak hangsúlyozásával,

¹⁰ ZLINSZKY (1999) i. m. (2. lj.) 46.

¹¹ A Baranyai Decsi által idézett szerzők áttekintésére lásd ZLINSZKY (2008) i. m. (2. lj.) 342–343.

¹² Uo. 347.

¹³ ZLINSZKY (1999) i. m. (2. lj.) 50.

¹⁴ ZLINSZKY (2008) i. m. (2. lj.) 349.

¹⁵ P. SZABÓ i. m. (9. lj.) 361.

¹⁶ A hatalmas irodalom felsorolása helyett legyen elegendő az alábbi szerény összefoglalásra utalni. SZABÓ Béla: Jogi humanizmus. In JAKAB András et al. (szerk.): *Internetes jogtudományi enciklopédia* (Római jog rovat, rovat szerkesztő: SZABÓ Béla, PÓKECZ KOVÁCS Attila, 2025), <https://tinyurl.com/3uberjj4>.

hogy Baranyai Decsi szoros kapcsolatot ápolt Strasbourgban a jogi humanizmus filológiai-antikvárius irányzatának egyik legjellegesebb aprómunkásával, Gothofredussal,¹⁷ s bár szoros értelemben nem tekinthető az ő tanítványának – a források tanúsága szerint – mindenképpen bizonyos „munkatársi” kapcsolat feltételezhető közöttük, hanem a *Syntagma* egy másik, a tudományos vizsgálódások által csak érintett jellegzetessége miatt is. Ez a sajátosság pedig nem más, mint az a kora újkori magyarhoni jogi munkákban – tudommal – példa nélküli jelenség, amelyet az ún. *Tabulae isagogicae* alkalmazása jelentett.

Az eddig már többször idézett Zlinszky a könyv e részének viszonylag kevés figyelmet szentelt. „Táblás átnézetekként” utal erre a 122 oldalra: „Decsi munkájának célja, hogy a római jog rendszerében – párhuzamosan feldolgozva – mutassa be a közös jogot és a hazai különös jogot, szinte a leibnizi matematika jellegében vezesse le annak tartalmát táblás átnézetekben, és így tegye hazai használatra alkalmassá a jogalkalmazók – esetleg a jogalkotók – számára is”.¹⁸ Nem vetette össze a táblákat és a megfelelő fejezetek tartalmát, nem vizsgálta a könyv két jól elkülöníthető része közötti viszonyt, és nem gondolt utána annak, hogy Baranyai Decsi milyen funkciót szánhatott a tábláknak. Természetesen – a jelen keretek között – nem válaszolhatok meg minden esetlegesen felmerülő kérdést. Csak ahhoz vehetem magamnak a bátorságot, hogy ezen „bevezető táblák” megjelenését a Baranyai Decsi korában már virágkorát élő humanista jogtudomány egyik lenyomatának tekintsem, és – a teljesség igénye nélkül – azok *Syntagmájában* betöltött szerepének egészen röviden utána gondoljak.

3. *Ordo et methodus*

Közismert, hogy a jogi humanisták egyik kiemelt törekvése volt, hogy a joganyagnak racionális rendszert adjanak.¹⁹ A rendelkezésre álló joganyag logikai rendszerezését, és így az anyag könnyebb kezelhetőségét tűzték célul maguk elé, a korabeli római jog anyagának az addigiaktól eltérő rendszerbe foglalásának gondolata és vágya pedig a 16. században uralkodóvá vált a *mos italicus* megreformálni akaró tudósgenerációk tagjai között. Ugyanis a jogi normák – a humanisták tevékenységének köszönhetően is – kibővült köre arra kényszerítette a korabeli jogtudósokat, hogy megkíséreljék lehetővé tenni a teljes joganyag, illetve jogrendszer helyes áttekintését. Az utókor ezen feladat megvalósítóiként a humanisták ún. szisztematikus-dogmatikai irányzatának képviselőit azonosítja, akik tehát a joganyag ideális rendszerének megteremtését tűzték ki célul maguk elé.²⁰

¹⁷ Életére és munkásságára magyarul lásd SZABÓ Béla: Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourgban. In SÁRY Pál – SZABÓ Béla (szerk.): *Dum spiro doceo. Huszti Vilmos Emlékkönyv*. Miskolc, Bíbor, 2000, 192–201.

¹⁸ ZLINSZKY (2013) i. m. (2. l.) 348.

¹⁹ Ez a gondolat évszázadokig foglalkoztatta még a tudományt, s a források kritikai kiadása mellett az „elegáns” jogtudomány egy másik maradandó hatását jelentette. Manlio BELLOMO: *Europäische Rechtseinheit. Grundlagen und System des Ius Commune*. München, C. H. Beck, 2005, 213–214.

²⁰ Franz WIEACKER: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit: Unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1996, 164–165. Összefoglalóan lásd Hans E. TROJE: Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluß des Humanismus. In Helmut COING (szerk.):

A szisztematizáló törekvések zászlajára írott jelszót („*in artem redigere*”) Ciceróra vezették vissza. A humanisták rendszerezési törekvéseinek célja a jogszabályok könnyebb áttekinthetőségének biztosítása, a jogrendszer bizonyos belső struktúrájának feltárása és felmutatása volt mind az oktatás, mind a joggyakorlat megkönnyítése érdekében. A korabeli – és nem csak humanista – jogászok olyan alapfogalmakra, felsőbb alapelvekre és általános, egységes jogelvekre vágytak, amelyekből aztán a jog részletei levezethetők lehettek. Sokan úgy képzelték, hogy a joganyag rendszerét ezek talaján kell kialakítani, úgy, hogy a *Digesta* történeti és tovább védhetőnek már nem tekinthető rendszere helyére új, belső rend lépjen, amely struktúrájában egy „természetes rendszer” leképződéseként kellene felismerhető és rekonstruálható legyen.²¹

A középkorból áthagyományozódott *ius commune* rendszerének feltárására – a kor-szelleméből adódóan is²² – több irányból történtek kísérletek a 16. századi humanisták részéről. A rendszerezési törekvések egy része a iustinianusi *institutiones* rendszerére (*personae – res – actiones*) támaszkodott. Mivel a séma az ókorból származott, egyrészt tulajdonképpen a *mos italicus* hívei számára is elfogadható volt, másrészt mégis lehetőséget kínált bizonyos egyéni joganyagrendezési megoldások kialakítására is. Az *institutio*-rendszer előnyben részesítése azon a felfogáson alapult, hogy a jog ideája (*ratio iuris*) visszavezethető a természetes észszerűsége, és ebből az ideából kifejlészthető egy pozitív jog, amely az ebből kiinduló humanisták szerint meg is történhet e rendszer keretében, s nemcsak az áthagyományozott római jog, hanem a helyi jogok tekintetében is. Kérdéses azonban, hogy az *institutiones* rendszerét elsősorban didaktikai szempontból előtérbe helyező szerzők törekvései valóban megvalósíthatták-e az *in artem redigere* ideálját, vagyis kielégíthették-e a teljes joganyag tudományos igényű rendszerbe foglalásának vágyát.²³

A joganyag teljesen új rendezése felé tett lépésben tovább mentek azok a kísérletek, amelyek egy bizonyos deduktív (az általánostól a különös felé haladó) szisztematizáló megoldásokat is felmutató rendszerbe akarták betagolni a korábban a hagyományos sor-

Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500–1800). Das Zeitalter des gemeinen Rechts. II/1. Wissenschaft. München, C. H. Beck, 1977, 615–795, 741–754; Hans E. TROJE: Wissenschaftlichkeit und System in der Jurisprudenz des 16. Jahrhunderts. In Jürgen BLÜHDORN – Joachim RITTER (szerk.): *Philosophie und Rechtswissenschaft: Zum Problem ihrer Beziehung im 19. Jahrhundert*. Frankfurt, Klostermann, 1969, 63–88.; Ernst HOLTHÖFER: Die Literatur zur gemeinen und partikularem Recht in Italien, Frankreich, Spanien und Portugal. In COING i. m. 103–499, 136.

²¹ WIEACKER i. m. (20. lj.) 164; vö. TROJE (1977) i. m. (20. lj.) 746.

²² A 16. század végének és a 17. század elejének eszmétörténetét nagymértékben a „rend kultúrája” jellemzi. Vö. William J. BOUWMA: *The Waning of the Renaissance, 1550–1640*. New Haven, Yale University Press, 2001, 143–164.; Jan SCHRÖDER: Zur Methodenlehre im europäischen Privatrecht des 16. Jahrhunderts. In Claes Peterson (szerk.): *History and European Private Law. Development of Common Methods and Principles, Rattshistoriska Studier, Tjugoförsta Bandet*. Lund, Nerenius & Santerus, 1997, 185–202. 191. Vannak, akik egyenesen „a rendszer kultuszáról” beszélnek, lásd pl. Thiago REIS: *Historia in Conrad Lagus' Traditio methodica* (1543). Zur empirischen Denkform eines juristischen Systematikers im 16. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, Vol. 130 (2013) 103–109.

²³ Volker HEISE: *Der Calvinistische Einfluss auf das Humanistische Rechtsdenken: Exemplarisch dargestellt an den „Commentarii de iure civili” von Hugo Donellus (1527–1591)*. Göttingen, V&R Unipress, 2004, 90. Az *institutio*-rendszer újkori fejlődéstörténetére lásd FÖLDI András: A modern magánjog rendszerének kialakulása. In FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, ELTE Eötvös, 2022, 351–373. 355–357.

rendben tárgyalt joganyagot.²⁴ Szintén jelentősnek tekinthető befolyást gyakoroltak a jogi rendszerezési törekvések fejlődésére, a francia logikatanár, a megcsontosodott arisztotelészi logika ellen fellépő Petrus Ramus tanai.²⁵ Az alapfogalmak, a vezérfonalak és az általános jogelvek megtalálására törekvő korabeli humanista jogászok előszeretettel fordultak az ő nevével fémjelzett ún. diairetikus módszerhez. *Dialectica institutiones* című művében, amelyet folyamatosan átdolgozott és továbbfejlesztett, s amely a 16. század talán legnagyobb hatású tankönyve volt, kifejtette, hogy a *diairesis* logikája,²⁶ egy adott diszciplína központi fogalmának fajokra, alfajokra vagy részekre felosztásának formájában, az egyetlen helyes módszer minden tudomány és tanítható művészet számára.²⁷ A diairetikus módszer így a jog területén is bizonyos ismert fogalmakból (például a jogéből) kiindulva, lépésről lépésre vezette el az érdeklődőt a kevésbé ismertekig (például a jog különböző osztályaihoz és fajtáihoz), és a már ismert jelenségeket mindig újabb és újabb alegységekre osztotta.²⁸ Baranyai Decsi korában a jogtudományi rendszerező törekvések közül ez utóbb említett, „ramista” módszer volt a legelterjedtebb az ilyen törekvéseket zászlajukra tűző német és francia jogtudósok között.²⁹

A diairetikus vagy definitív (fogalomfelosztó) módszer egy adott tudomány alapfogalmait nemzetségekre (*genera*) és fajokra (*membra*), másként típusokra és altípusokra, azokat pedig szubtilisebb részfogalmakra bontja. Például a jog felosztható magán- és közjogra, a magánjog ismét személyi, tulajdon- és kötelmi jogra.³⁰ A rendezési módszer igazolásaként a korban nagyon gyakran idézték Cicero *A szónokról* szóló művének egyik passzusát, amelyben az értelmezők szerint éppen a jogtudomány számára szorgalmazta a diairetikus megközelítést:

először az egész polgári jogot nemekre osztaná, amelyekből csak kevés van, azután ezeknek a nemeknek a tagjait is elkülönítené, utána mindegyik jelentését meghatározással megvilágítaná, akkor a polgári jognak tökéletes tudománya állna előttetek, amely inkább terjedelmes és sokrétű lenne, mint nehéz vagy homályos.³¹

²⁴ Isabelle DEFLERS: Der juristische Humanismus an der Rechtsschule von Bourges im 16. Jahrhundert. In Andreas BAUER – Karl H. L. WELKER (szerk.): *Europa und seine Regionen. 2000 Jahre Rechtsgeschichte*. Köln, Böhlau, 2007, 221–252. 238. A topikus rendszerezés és a *loci* jelentőségére Gribaldus Mopha munkásságát kiemelve utal Hans E. TROJE: Die europäische Rechtsliteratur unter dem Einfluß des Humanismus. *Ius Commune III*. Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1970, 33–63. 50–53.

²⁵ Walther J. ONG: *Ramus. Method, and the Decay of Dialogue*. Cambridge, Harvard University Press, 1958; Christoph STROHM: Ramus, Petrus. In Gerhard Müller (szerk.): *Theologische Realenzyklopädie* 28. Berlin, De Gruyter, 1997, 129–133. Karl-Heinz UTHEMANN: Ramée. In Traugott BAUTZ (szerk.): *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* 7. Hamm, Bautz, 1994, 1307–1312.

²⁶ Fritz-Peter HAGER: *Dihairesis*. In Joachim RITTER (szerk.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie* 2: D–F. Darmstadt, Schwabe, 1972, 242–244.

²⁷ SCHRÖDER I. M. (22. lj.) 201.; Peter STEIN: *Römisches Recht und Europa. Die Geschichte einer Rechtskultur*. Frankfurt, Fischer, 1996, 154.

²⁸ Jan SCHRÖDER: *Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500–1933)*. München, C. H. Beck, 2020, 84.

²⁹ E szerzők áttekintését lásd uo. 86–88.

³⁰ Uo. 83.

³¹ Marcus Tullius CICERO: *A szónokról* (ford. Adamik Tamás). In ADAMIK Tamás (szerk.): *Cicero összes retorika-elméleti művei*. Pozsony, Kalligram, 2012, 203–273. 251.

Ebből a forrásból kiindulva alkalmazta a 16. század második felében a korabeli vezető jogászok többsége a Ramusra visszavezetett, szemléltető és egyben egyszerűsítő osztályozási „*methodus*” mint *par excellence* humanista rendszerezési módszert.³²

4. *Tabulae*

A ramizmusra jellemző a fogalmi kapcsolatok ábrázolása diagramokban (*tabulae*),³³ amelyek kezdetben a családfákhoz vagy genealógiai táblázatokhoz hasonlítottak, majd zárójel segítségével igyekeztek szemléltetni a *genera* és *membra*, a fő- és alfogalmak közötti logikai kapcsolatot.³⁴ Ezek az elágazások kettős értelemben voltak „ramisták”, hiszen a „*ramus*” szó ágat jelent. A *tabulae* minden tudományág számára kínálták az anyag bemutatását.³⁵ A jelenségek és a fogalmak közötti összefüggések grafikus és egyszerűsített bemutatása a kor sajátos rendezési igényének is megfelelt.³⁶

Ebben a korban az ismeretek minél áttekinthetőbb rendezésének vágya mellett ugyanis felmerült az az igény is, hogy a tudás pusztán a nyelv által kínált medializációja, azaz az írásos formában előállított és közvetített tudáshoz más technikák is kapcsolódjanak, amelyek a leírt jelenségek közötti kapcsolat ábrázolására és „térben” való elhelyezésére is alkalmasak lehettek. A két törekvés bizonyos értelemben kiegészítette egymást, hiszen a tudás megszerzése, tárolása, memorizálása és továbbadása alapvetően bizonyos médiumokhoz (a korban elsősorban az írott szöveghez) kötődött, de a kor tudósai – természetesen ókori előzményekre is támaszkodva – azt is hirdették, hogy az ismert médiumok kiegészülhetnek olyan megoldásokkal, így bizonyos vizualizálási kísérletekkel is, amelyek a megszerzett tudás rendszerezését könnyítik meg.³⁷

A korabeli jogtudósi közvélekedésben is elsősorban Ramus nevéhez – de persze nem csak ahhoz – kötődő táblák tehát tulajdonképpen a medializálás eszközei voltak a 16. században. A korabeli felfogás szerint a *tabulae* a tudás rendjének vizualizálására hivatott médiumként szolgált. A „*tabulae*” szó tulajdonképpen három szempontból is kifejezi a vizualizálási törekvéseket. Egyrészt azzal, hogy a tábla kifejezés aláhúzza a láthatóság, áttekinthetőség ekkoriban nagyra tartott értékét, mivel a látás aktusának az adott ismeretkör általános fogalmainak és azok felosztásának recepciójában fontos szerepet tulajdonítottak az érdeklődők számára. A táblák révén az adott tudományos munka nemcsak

³² SCHRÖDER i. m. (28. lj.) 85. Martin KIEFER: *Sebastian Derrler – ein Freiburger Rechtsgelehrter der frühen Neuzeit und sein Werk. Zugleich ein Beitrag zur Epoche der humanistischen Jurisprudenz*. Berlin, Duncker & Humblot, 2010, 159.

³³ Steffen SIEGEL: *Tabula. Figuren der Ordnung um 1600*. Berlin, Akademie, 2009, 64–73.

³⁴ SCHRÖDER i. m. (28. lj.) 85.

³⁵ Christoph STROHM: *Theologie und Zeitgeist. Beobachtungen zum Siegeszug der Methode des Petrus Ramus am Beginn der Moderne. Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Vol. 110 (1999) 352–372. 353.; Christian HATTENHAUER: *Johannes Althusius, Petrus Ramus und die Systematisierung der kaufmännischen Sachmängelhaftung*. In Christoph STROHM – Heinrich De WALL (szerk.): *Konfessionalität und Jurisprudenz in der frühen Neuzeit*. Berlin, Duncker & Humblot, 2009, 239–262. 242.

³⁶ SIEGEL i. m. (33. lj.) 8.

³⁷ Uo. 14., 17.

olvasható, hanem egyúttal látható művé nemesült. Másrészt a „tabló” megjelölés bizonyos összefoglaló, sommás ábrázolást előlegez meg. A gyors és tömör leírás érdekében egy bizonyos tablószerű medializáció valósulhat meg, amely kiválóan szolgálhatja a gondolatok és a gondolati rendszerek minél egyszerűbb összegzését. Harmadrészt a táblákba foglalt ismeretközvetítés egy bizonyos pragmatikus kontextusban is elhelyezhető, mivel az ilyen jellegű ábrázolásmód (egyebek mellett) pedagógia célok szolgálatába is állítható volt a korabeli logikatanárok felfogása szerint. Az oktatási célokat szem előtt tartva a táblákat olyan térképeknek tekintették, amelyek a megszerzendő ismeretek terepének felfedezéséhez egyszerű és szemléletes segítséget tudnak nyújtani.³⁸

A *methodus Ramea* a 16. század utolsó évtizedeiben és a 17. század elején terjedt el,³⁹ és 1560 és 1620 között számos, a diairetikus módszerre épülő, rendszerezni törekvő jogi áttekintés született, amelyek előszeretettel alkalmazták a szemléltető táblákat mint segéd- vagy fő medializálási lehetőséget. Ramus módszerét különösen a reformátusok fogadták jól, akik a kialakuló „protestáns késő skolasztika” keretében a módszert – hasonlóan Baranyai Decsihez – a hagyományos szokásjogi szabályok rendszerezésénél is alkalmazták, és a racionalizálás eszközének tekintették.⁴⁰

Fontos még megjegyezni, hogy a korabeli filozófusok és jogászok a rendszerezést nem a megismerési folyamat, a meggyőző tudományos bizonyítékok keresési lehetőségeként értelmezték, hanem csak az adott tudományág érthető bemutatására törekedtek ezzel. A 16. századi felfogás szerint a „módszer” egyáltalán nem a megismerés folyamata, hanem inkább a bemutatás technikája,⁴¹ a könnyebb elsajátíthatóság eszköze volt.⁴² A diairetikus módszert a humanista jogászok is elsősorban didaktikai célokra használták, hogy a kezdők számára megkönnyítsék a hatalmas joganyag megtanulását.⁴³

5. *Tabulae isagogicae*

Végül lehetőség kínálkozik néhány előzetes – tehát korántsem lezárt vizsgálódásból eredő – vélelem megfogalmazására arról, hogy vajon kitől leshette el Baranyai Decsi a zárójeles vizualizálás módszerét és milyen célból alkalmazta azt a *Syntagma*-ban? Azt mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy a ramista módszer egyértelműen benne volt abban a tudományos légkörben, amelyben Baranyai Decsi az 1580-as és 1590-es években utazásai és olvasottsága révén otthon volt. Az első, akire a közvetítés gyanúja eshet, természetesen Gothofredus, hiszen már első jelentősebb munkája az *ordo iurissal*, a

³⁸ Uo. 15.

³⁹ HATTENHAUER i. m. (35. lj.) 242.

⁴⁰ Christoph STROHM: *Calvinismus und Recht. Weltanschaulich-konfessionelle Aspekte im Werk reformierter Juristen in der Frühen Neuzeit*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 452–453.

⁴¹ SCHRÖDER i. m. (22. lj.) 192.; HATTENHAUER i. m. (35. lj.) 245.

⁴² SCHRÖDER i. m. (28. lj.) 89.

⁴³ Jan SCHRÖDER: *Wissenschaftliche Ordnungsvorstellungen im Privatrecht der frühen Neuzeit. Ius Commune XXIV*. Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1997, 25–39. 34–35.; SCHRÖDER i. m. (22. lj.) 197.; KIEFER i. m. (32. lj.) 156.

joganyag rendszerezésével foglalkozott.⁴⁴ Ez a figyelemre méltó munka táblázatos formában, rövid magyarázatokkal az egész *Digestába*, *Codexbe* és *Institutionesbe* foglalt joganyagot át kívánta fogni.⁴⁵ A gothofredusi vizualizálási kísérlet mögött felcsejlo „rendszer” meglehetősen nehezen követhető, és igazából formailag sem tűnik igazán példaadónak Baranyai Decsi műve számára.⁴⁶

Bár tartalmilag Baranyai Decsi egyszerű felosztásai nem teljesen követik Johann Tomas Freigius⁴⁷ és Johannes Althusius műveit,⁴⁸ de módszertani vonatkozásban – jelenlegi tudásom szerint – inkább mintaadónak tekinthetjük Freigius 1571-ben megjelent extrém kísérletét,⁴⁹ amelyben jó 300 oldalt töltött meg zárójeles szövegekkel, és csak azokkal, bár a könyv lapjain nem is annyira a zárójelek, mint inkább a szöveg, a definíciók uralkodnak.⁵⁰ A másik lehetséges minta Althusius 1582-ben megjelent munkája,⁵¹ amely már címében is utal a ramista megközelítésre. Althusius is egy általános fogalomból indult ki, és folyamatos, dichotóm fogalmi felosztások segítségével jutott el a részletekig. Ő volt az, aki elsőként a legnagyobb következetességgel alkalmazta a ramista módszert a *Corpus iuris civilis* jogára, s akinek tevékenységével a korabeli német jogászok elérkeztek rendszerező törekvéseik csúcspontjához.⁵²

Bár Baranyai Decsi sem Freigiusra, sem Althusiusra sem hivatkozott (egyébként Gothofredusra sem), a szellemi kapcsolat megállapítható. Bár az is lehet, hogy a kutatás később egy közvetlenebb forrás beazonosítását is lehetővé teszi. Azt, hogy Baranyai Decsi teljes mértékben tudatosan kapcsolódott be kora rendszerezési törekvéseibe mutatja a műve *Prefatiójában* megtalálható, Ciceróra támaszkodó programleírás is, amelyben az erotematikus könyvek sorrendjének felvázolása mellett utal a rendszerezés jelentőségére

⁴⁴ Dionysius GOTHOFREDUS: *De ratione ordinis a jurisconsulto in Pandectis, Codice et Institutionibus servati*. Genf, Eustache Vignon, 1580.

⁴⁵ Táblázatait először genfi kollégája, Julius Pacius forráskiadásához fűzte hozzá, majd ártette saját munkáiba is. Julius PACIUS (szerk.): *Corpus iuris civilis*. Genf, Eustache Vignon, 1580, vö. Roderich STINTZING: *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft I*. München–Lipese, R. Oldenbourg, 1880, 389. Lásd még Ernst HOLTHÖFER: Godefroy (Gothofredus). Denis (1549–1622). In Michael STOLLEIS (szerk.): *Juristen. Ein biographische Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München, C. H. Beck, 2001, 248–250. 248.

⁴⁶ Dionysius GOTHOFREDUS: *Corpus iuris civilis, in IIII partes distinctum*. Lugduni, 1583. Egyes álláspontok szerint ramista táblák találhatók a *Corpus iuris civilis*, a juszthinianuszi kodifikáció új standard változatának Gothofredus által gondozott kommentált kiadásában is, már 1583-tól kezdődően. HATTENHAUER i. m. (35. lj.) 240. Ezen állítást az eddig látott kiadások alapján nem tudtam verifikálni.

⁴⁷ Roderich von STINTZING: Freigius, Johann Thomas. In *Allgemeine Deutsche Biographie* 7. Berlin–Lipese, Duncker & Humblot, 1878, 341–343.

⁴⁸ Ulrich SPECK: Althusius, Johannes (1557/63–1638). In STOLLEIS (45. lj.) 31–33.; Hagen HOF: Johannes Althusius (1563–1638). In Gerd KLEINHEYER – Jan SCHRÖDER (szerk.): *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. Heidelberg, Mohr Siebeck, 2017, 21–25.

⁴⁹ Ioannes Thomas FREIGIUS: *Partitiones iuris utriusque, ex Conradi Lagi methodo expressa, per Sebastianum Henricpetri*. Bazel, 1571.

⁵⁰ KIEFER i. m. (32. lj.) 237.

⁵¹ Johannes ALTHUSIUS: *Iuris Romani libri duo, ad leges methodi Rameae conformati, et tabula illustrati*. Bazel, Waldkirch, 1586.

⁵² SCHRÖDER i. m. (28. lj.) 87.; STROHM i. m. (40. lj.) 200., 225.; Christoph STROHM: *Religion, Recht und Säkularisierung in der Frühen Neuzeit. Zur kulturellen Signatur der westlichen Christenheit*. Heidelberg, Heidelberg University Publishing, 2024, 81.; HATTENHAUER i. m. (35. lj.) 245–246.

is: „a fajokat alfajokba soroltam, definíciókkal fejeztem ki, példákkal illusztráltam”.⁵³

Baranyai Decsi tábláival kapcsolatban egyelőre csak néhány sommás megállapítást tehetünk. Az egyik ilyen, hogy a magyar jogot feldolgozó táblák jóval egyszerűbbek, mint a római jogiak. A humanista láthatóan elsősorban a *libri erotematici*-ben rákövetkező fejezetek tartalmát próbálja rendszerezni, gondolati struktúráját megelőlegezni. De sok esetben – talán éppen a külföldi előképek nyomán – túl is lép ezen, s mintha bizonyos kettős funkció jelentkezne: a rendezés mellett többször definíciók is megjelennek, persze nem olyan terjedelmesen, mint például Friegius említett, talán bizonyos értelemben min- tául is szolgáló munkájában.

Végül megpróbálkozhatunk azzal, hogy Baranyai Decsi munkájában esetleg különbséget tegyünk a tabulák esetleges változó funkciója, szerepe szerint, bár valószínűleg ezek az eltérések nem a szerző tudatos választása alapján alakultak így, hanem az általa érzett szükségszerűség alakította a táblák jellegét. Mindenesetre a táblák többsége tulajdonképpen csak a vonatkozó fejezet tartalomjegyzékének, vagy az ott röviden tárgyalt tényállások könnyen megjegyezhető felsorolásának tekinthetők, mint azt a *patria potestas* vagy a gyámság megszűnését eredményező okok felsorolása mutatja.⁵⁴ Más esetben a táblák az adott jogintézményre vonatkozó szabályok áttekintését könnyítik meg. Így az elbirtoklással kapcsolatban a vonatkozó tábla pusztán felsorolja a magyar jogban érvényesülő elbirtoklási időket hét tételben. A kapcsolódó fejezet azonban sokkal részletesebben foglalkozik a kérdéssel. Előbb a tudós jogok, vagyis a jusztiniánuszi források felvillantásával az elbirtoklás különböző késő római alakzatait és feltételeit sorolja fel, majd áttér a magyar jogban ismert, az érintett dolog jellegétől függő különböző elbirtoklási idők ismertetésére, majd a *Quadrupartitum* alapján azokat a tényállásokat elemzi, amelyeknél ki van zárva az elbirtoklás lehetősége.⁵⁵

S végül találkozhatunk olyan táblákkal is, amelyek tulajdonképpen kiegészítik, illetve aláhúzzák azokat a fejtegetéseket, amelyeket a párhuzamos *titulus* tartalmaz. Az egyik legsokatmondóbb ebből a szempontból a *Syntagma* utolsó előtti, a büntetőeljárásról szóló fejezete. Maga a *titulus* viszonylag rövid, alig öt oldalon 38 kérdésben tárgyalja a *processus criminalis*.⁵⁶ A hozzá tartozó táblarész⁵⁷ viszont nyolc oldalon, 12 *sectió*-ban, azaz külön táblázatban mutatja be az összes lehetséges kérdést a bűncselekmények üldözésével összefüggésben (feljelentés, vádemelés, terhelt felkutatása, inkvizíció, bűnügyi kifogások, visszaesők, őrizet, vádlott meg nem jelenése, büntető bizonyítékok, tisztító-

⁵³ „Proposui enim mihi Institutiones civiles ac Ungaricas, ex quibus hanc legum Romanorum ac Pannonicarum concordantiam concinnarem. Itaque eam secutus componendi Syntagmatis huius formam, quam Ciceo in Oratore delineat, ac, quo captui descentium magis consulerem, in morem Dialogorum erotematica forma usus, totam iuris scientiam, ut assolet in quatuor personarum, dominiorum, obligationum et actionum genera totidem libris comprehensa revocavi, generibus species subieci, easque cum definitionibus expressi, tum exemplis illustravi.” DECIUS i. m. (1. lj.) Præfatio.

⁵⁴ Liber I Titulus XIII: Quibus modis solvatur ius patria potestatis, DECIUS i. m. (1. lj.) Tabulæ 5.; Liber I Titulus XXXVII: Quibus modis finiatur tutela, uo. Tabulæ 8.

⁵⁵ Liber II. Titulus X: De præscriptione, uo. Tabulæ 14. Vö. DECIUS i. m. (1. lj.) 124–128.

⁵⁶ DECIUS i. m. (1. lj.) 605–611.

⁵⁷ DECIUS i. m. (1. lj.) Tabulæ, 58–61.

eskü, vizsgálópontok és büntetések). A táblákban szinte valamennyi definíció és megkülönböztetés szövegszerűen megtalálható, amelyet maga a *titulus* a kérdésekre adott válaszokban is tartalmaz.

6. *Conclusio*

Összegzésként talán annyi újdonságot vindikálhatok az előzőekben leírtaknak, hogy – kiegészítendő Baranyai Decsi *Syntagmájáról* meglévő ismereteinket – kijelenthetem: véleményem szerint a táblák alkalmazása egy kissé a tankönyv jellegű munka felé viszi el Baranyai Decsi művét, amely így egyben tudományos összehasonlító kézikönyvnek, esetleg egy jogalkotást, illetve jogalkalmazást segítő joganyaggyűjteménynek, ugyanakkor a jövő nemzedék okulásául is szolgáló tankönyvnek is tekinthető. Ez a tankönyvi indíttatás – mint a *Syntagma* jelentőségének ismertetése során láttuk – nem került eddig fókuszba. Az, hogy Baranyai Decsi művével tanítani is akart, egyáltalán nem meglepő, hiszen Baranyai Decsi mindhalálig tanár volt. És humanista tudós. Ugyanez igaz az Ünnepeltre is. Életének rövid szakaszától eltekintve mindig is tanár volt, és személyes tapasztalatom szerint mélyen humanista, a szó nem tudományosan szűkítő, hanem legnemesebb értelmében.